

„Українська захоронка” (Сирітський Захист)

Справами сирітських захистів займалися в Галичині СС. Василянки, під контролею наших священиків та педагогічним наглядом Українського Педагогічного Товариства (У П Т).

Без сумніву і в Бережанах думало громадянство над справою захисту: вже в 1896 р. існував там сирітський захист-захоронка, під зарядом СС. Службниць. Для того захисту наймали приватний дім. Саме через брак власного догідного приміщення – справа кульгала. Розв'язка цього важкого питання прийшла зовсім несподівано. У Бережанах жила бездітна заможна родина Олександра Гуриновича, що мала велику посілість на вул. Адамівка. Гуринович був суддею в Бережанах. Хоча греко-католик, вряди-годи відвідував церкву, але одружився з полькою, то й дім його був, фактично польський. Суддя Гуринович приятелював з катехитом о. шамбеляном Соневицьким, та з суддею Матвієм Кашевком, українським активним громадським діячем. Гуринович політикою не цікавився, однак справи „русинів” не були йому чужі, а навіть і не байдужі. Знаючи про клопіт із захистом для сиріт, він виявив бажання допомогти, бо сам не мав близької родини і був бездітний, тож на випадок смерти – вся посілість на Адамівці могла б перейти на власність захисту. Мабуть переговорив про те з дружиною, бо заплянував збудувати на тій посілості окремих для потреб СС. Службниць дім під помешкання, крім того, каплицю, з обов'язком для Сестер кожного року відправляти там „молитви за його грішну душу”. На утримання СС. Службниць, Олександр Гуринович призначив готівку в сумі 25 тисяч гульденів. Про ті пляни він повідомив своїх приятелів, о. шамбеляна Соневицького та суддю Кашевка. Вже мав бути складений нотаріальний акт, та ось Гуринович захворів і несподівано помер.

Вдова пам'ятаючи волю покійного свого мужа, попрохала о. Соневицького і суддю Кашевка допомогти їй полагодити потрібні фор-

мальності для перенесення права власності тієї посілости на СС. Служебниць. У канцелярії нотаря Левицького в Козові склали нотаріальний акт і там тоді передано посілість СС Служебницям, та швидко приступлено до будови каплиці.

У Бережанах жила вдова по священику Лонкевичева, далека своячка покійного Гуриновича, з якою вдова Гуриновичева жила приязно: обидві дружили та ділилися своїми турботами. Гуриновичева розповідала їй про клопоти з будовою дому для СС. Служебниць, бо вона й надалі почувала себе в праві власнички і за всім доглядала і втручалась. Під час бляхарських робіт при домі, бляхарський майстер, Йосиф Померанц, якому мабуть докучили різні зауваги Гуриновичевої, сказав: „А що ви маєте тут до говорення, забирайтесь, це все належить до монастиря!“ Це так її обурило, що вона вирішила все уневажнити і відібрати майно. Розпочала процес у суді „за уневажнення даровини“, що тривав два роки, і його програла. Фактично, її підштовхнув до процесу свояк-поляк, гімназійний учитель з Кракова Александер Дзяла, що хотів по смерті Гуриновича забрати усе майно. На тому процесі виступав як свідок о. Олександр Лонкевич, який тоді був студентом теології. Програвши процес, Гуриновичева з гризоти померла в Бережанах у 1908 р. 1). Таким шляхом „Українська Захоронка“ в Бережанах стала власником посілости, на якій стояли два мешкальні будинки, один новозбудований для СС. Служебниць, другий партеровий старий, але дуже обширний, в якому містився захист, великий яринний город, а з фронту— невелика мурована каплиця. Перша світова війна ще й посилила працю сирітського захисту. По закінченні цієї війни, у захисті було приблизно 40 сиріток. Кошти утримання сиротинця покривало громадянство повіту дрібними пожертвами в натурі; особливо селяни не шкодували муки, збіжжя, ярини. Дирекція лісів графа Потоцького в Раю за давнім звичаєм давала частину опалового дерева. Діти підросли, йшли до шкіл. Здібніші мали змогу продовжувати науку в гімназії, інші вчилися ремесла, кравецтва, куховарства, килимкарства. Конвент СС. Служебниць в Бережанах, між інш. очолювала сестра Неоніля, надзвичайно лагідної вдачі, ввічлива, завжди готова до послуг. Все була в тісному зв'язку з громадянством, відвідувала хворих та своєю працею і поведінкою здобула загальну пошану й симпатію. Була дуже доброю адміністраторкою. Крім догляду і виховання сиріт, сестри вважали своїм обов'язком піклуватися прикрашенням місцевої парохіяльної церкви. Восени 1939 р. большевицька окупація припинила працю СС. Служебниць, конвент розігнали, а сирітське майно — пограбували, шляхом „соціалізації“...

1) Із спогадів о. Олександра Лонкевича колишнього пароха в Потуторах. Помер 22 лютого 1964 року в Рочестері, Н. Й. на 80 році життя.

Філія товариства „Просвіта” мала керувати освітньою працею в повіті, а саме поглиблювати національну свідомість серед народніх мас, організувати читальні, бібліотеки, аматорські театральні гуртки, хори, давати ініціативу до будови „Народніх Домів”. Перед першою світовою війною в освітній праці відіграли велику роль діти села — гімназійна молодь, яка за літніх відпусток включалася в життя сільської читальні.

1910 року не було в повіті села, навіть присілка, в яких не було б читальні. По більших селах, як Конюхи, було три читальні — на Містечку, Середині і на Куті. В селах, в яких частина населення була римо-католицька (латинники), також домагалися заснувати читальні в селі. Латинники фактично не почували себе поляками. Їхня розмовна мова була українська, вони святкували українські свята, належали до церковних братств, а під час перепису населення — подавали відверто, що їхня розмовна мова і національна приналежність — українська. В тих селах, як Баранівка, Рогачин-місто, Гутиско, Літятин, Куропатники, Підвисоке, у читальняних управах вели провід саме латинники. До першої світової війни на Бережанщині були збудовані доми-читальні в Лісниках, Лапшині, Нарасві-місті, Курянах, Потоці, і в Козові. По селах, де не було власних читальняних домів, управа читальні підшукувала відповідну домівку, звичайно в заможнішого господаря, по змозі бездітного. Дуже часто селяни відступали кімнату на домівку читальні без жодної винагороди, бо це була честь для господаря — мати в своїй хаті читальню. Управа зі своєї сторони дбала про чистоту і порядок. Коли приїздив до читальні делегат з філії, тоді домівка, ба навіть подвір'я було повне цікавої молоді та старших господарів. Жіноцтво початково держалось осторонь, лише з цікавості поглядало то тут то там, раде б послухати про що будуть говорити — за те на театральних виставах, розсідалося на всіх перших місцях.

* * *

Філію „Просвіти” очолювали в різних часах, між іншими: д-р Андрій Чайковський, нотар Іван Рудницький, суддя Тянячкевич, о. катехит М. Янович, суддя Володимир Федак, проф. Михайло Крушельницький, суддя Іван Цурковський та інші. Філіяльна управа плянувала рід праці, провадила облік читалень у повіті, намагалася систематичними викладами з історії України дати селянам більше знання, зацікавити їх своїм минулим. У неділі чи свята старшина читальні запрошувала з міста доповідачів з відчитами, присилаючи свою підводу. Бували такі неділі, що із сіл приїжджало по двадцять і більше підвод по доповідачів, і жодна не хотіла і не могла повертати порожняком до села, бо ж там всі ждали. Тому й управа філії мусіла часом напружити усі сили, та домовитися з багатьма людьми, щоб довір'я читалень виправдати. До читалень виїздили наші інтелігенти, гімназійні вчителі, пра-

цівники в судах, студенти університетів. В кожній читальні ведено обов'язково короткий курс історії України. Брошура Л. Цегельського „Русь-Україна і Московщина” у кожному селі мала цікавих читачів. Молодь не тільки її читала, але вивчала її напам'ять!

Правники — д-р Андрій Чайковський, Осип Білинський, Танячкєвич, Іван Цурковський Володимир Федак, Іван Рудницький, студ. Богдан Чайковський та інші — мали велике поле для праці, особливо вони старалися поборювати процесоманію села. Наші педагоги порушували шкільні справи, та інші загально-освітні справи. Перед самою війною, порушувано у відчитах вже й господарські справи, кращих зборів збіжжя, сіна, ярини тощо, були вже відчити й про належне використання штучних погноїв. Селяни дуже цікавилися курсами для неписьменних. Це була для них пекуча потреба. Коли доводилось підписатися на документі про позичку, чи на векселі в касі, або в суді при родинних поділах майна, — неписьменні підписувались значком „хрестика”, а судовий урядовець чи нотар підтверджував на документі своїм підписом і печаттю. Все те було пов'язане не лише із втратою часу, але і з оплатою.

Головна управа товариства „Просвіти” у Львові у своєму звіті з діяльності товариства від 1-го січня 1908 до 31-го грудня цього ж року, подає такі дані: філія „Просвіти” в Бережанах, заснована 1895 року у звіті про свою діяльність навела:

Місцевість :	Голова читальні :	бібліот.		аматор.	
		членів:	книжок:	хори:	гурток
Баранівка	Григ. Тарновий	3	—	—	—
Бережани	о. М. Янович	107	320	1.	1.
Біще	Григ. Кузів	42	120	—	—
Вербів	о. Василь Кушнір	80	212	—	—
Вибудів	о. І. Брилинський	53	117	—	—
Гиновичі	Іван Бойко	23	200	1.	—
Городище	Іван Світельницький	22	103	—	1.
Жовнівка	Лука Королюс	91	70	—	—
Жуків	Василь Дидик	59	174	—	1.
Кальне	о. Й. Гордієвський	35	182	—	—
Козівка	о. Ю. Фацієвич	36	150	—	—
Комарівка	Василь Шкільний	46	212	—	—
Конюхи-Середина	о. Ксенофонт Сосенко	108	86	1.	—
Куряни	Теофан Ковальський	85	40	1.	—
Лапшин	Волод. Козловський	242	261	1.	1.
Лісники	Яцко Яцишин	120	250	1.	—
Мечищів	Мих. Калинович	53	70	—	—
Нараїв-місто	о. Іван Дидик	194	95	1.	—
Павлів	о. Мечислав Кордуба	36	64	—	—
Плавуча Малая	о. А. Рудницький	23	58	—	—
Пліхів	о. Євген Нищій	60	100	—	—

Плотича	А. Кушнір	65	100	—	—
Поручин	М. Ковба	47	?	—	—
Посухів	Степан Грабар	?	100	—	—
Потутори	о. І. Малюца	53	91	—	—
Саранчуки	о. Омелян Король	67	52	1.	1.
Слобода Золота	Тимко Старух	132	205	1.	1.
Тростянець	Т. Галасюк	60	239	1.	1.
Ценів	о. Григорій Концевич	26	150	—	—
Шибалин	о. Николай Садовський	20	70	—	—
Шумляни Малі	Гринько Волощук	40	90	—	—
Урмань	о. Омелян Гавришо	67	136	1.	—
	Разом	2116	4156	11	8

Не прислали звітів такі читальні: Бережани-Адамівка, Бишки, Будилів, Вулька, Двірці, Дрищів, Дібще, Золочівка, Каплинці, Козова, Конюхи-містечко, Краснопуца, Криве, Куропатники, Нарайв-село, Олесин, Підвисоке, Плавуча Велика, Поточани, Рай, Рекшин, Рогачин-село, Рогачин-місто, Стриганці, Таурів, Теофіпілька. Крім того повідомлялось, що 21-го жовтня 1908 р. заходами філії відбулося в Бережанах просвітно-економічне віче. З метою пожвавлення читальняного руху, філія скликала наради відпоручників читалень у справі організації просвіти та притягнення до неї якнайширшого загалу українського населення повіту. Провірював працю філії в 1910-му році, відпоручник Головної Управи – Юліян Балицький.

Село шукало поради в читальні. Зацікавлення нею зростало з року на рік. Селянство поволі звикало до нового ладу, почало розуміти значення школи, науки, організованого життя, ставало певнішим себе, не піддавалось „шиканам” австр. жандармів та всяких міських підпанків, що без уважливості поводитись з селянами, обзиваючись до них згїрдливо „ти”. По війні на кожному кроці було помітно різницю між минулим і новочасним. Воснна хуртовина, наче буря промчала через наш повіт. Повоснний час приніс нове і треба сказати, важке і складніше життя. Спочатку польська окупаційна влада закрила всі читальні і заборонила діяльність всіх товариств. Просвітянське життя почало повільно відновлюватись аж у 1922-му році. Відновлено тоді Філію „Просвіти” в Бережанах, а даліше почали відновляти читальні по селах. Кожний прояв життя – під поліційним наглядом. Поліція вимагала наперед повідомляти, коли і де відбудуться збори членів, вимагала звітів із зібрань, поіменний список членів, та список книжок у бібліотеці. Польська поліція те й робила, що весь час окупації підглядала, підслухувала та роздивлялась, чи часами хтось не відриває „ченсьці од цалосьці” – це ж нічого дивного, бо так звана „річипосполита” до свого кінця була поліційною державою.

Весілля Марусі Бачинської-Дзеровичевої в Бережанах: сидять зліва — о. О. Бачинський — батько молодої, 3-тя Ольга Маковесва, о. сов. Дзерович — батько молодого. 2-й ряд: Стеня Залеська з донею, молода, молодий, брат молодого з дружиною, Юлія Кордубова, Зося Старухова, Владко Кордуба. 3-й ряд: ради. В. Кордуба, Зеня Цурковська, Зося Масляківна, Ромко Кордуба, Янця Бачинська, сестра молодої.

Свято „Рідної Школи” в Бережанах в 1935 р. Польова Служба Божа: стоять д-р Володимир Бемко, д-р Мирон Коновалець і Іван Тиктор, делегати зі Львова.

Показ українського весілля в Бережанах: сидять зліва — Крамарчуківна, Н.Н., Оля Кордубівна-Молода, Марійка Кордубівна-Молодий, п. Кордубова-Сваха; стоять — Марійка Брилинська, Я. Бачинська-Дружба, Іванка Миколайків-Кордубова-Дружка, Володимир Савчак-Дружба, Роман Кордуба з сестрінком Соломою на руках.

Щоб обороняти читальні від поліційних утисків, філія „Просвіти” найняла постійного, платного урядовця, який їздив до читалень, та упорядковував бібліотеки, наладжував читальняне діловодство, доглядав, щоб розпорядження Головної Управи Товариства „Просвіта” у Львові відносно ведення читалень в краю — були виконані. У політично-адміністративному розумінні повіт Бережани займав 72 сільські громади, і ділився на дві судові округи: судова округа Козова і судова округа Бережани. Обслужити так великий простір і стільки громад — одній філії в Бережанах було не під силу, тому ще перед війною були старання, розділити повіт на два райони — Бережанський із 40-ка і Козівський із 30-ти читальнями. Вкінці 1921 року відчинив у Козові адвокатську канцелярію д-р Михайло Західний, якому вдалося видістати дозвіл на відкриття філії „Просвіти” в Козові, яку він деякий час очолював. Відновлену філію в Бережанах вів д-р Володимир Бемко. Управи обох філій співпрацювали. Філії відновили майже всі передвоєнні читальні, за винятком читалень латинників. За часів польської окупації латинники з огляду на змогу набувати землю з парцеляції фільварків, тримали з поляками один фронт, надіючись на всякі „блага”, потім вже дещо були відстали, бо і їм землі не давали, а спроваджували колоністів. Не відновлено на Бережанщині читалень в Гутиську. Підвисокім, Рогачині-містечку, там латинники нараховували значну більшість населення; відновлені читальні в Куропатниках та Баранівці, де латинники були в меншості, проявляли слабу діяльність через брак активу. За нових обставин не було вже багато інтелігентів для поїздок на села. Українцям-урядовцям (таких було мало) влада забороняла їздити по селах з доповідями у читальнях, підозріваючи у всьому протидержавну роботу. Культурно-освітня праця на селах, могла спиратися тільки на вільних, незалежних від влади людей, правників-адвокатів, лікарів, кооператорів тощо.

У 1924 р. д-р Михайло Західний переніс свою канцелярію з Козови до Бережан, а на його місце до Козови прийшов адвокат д-р Микола Стадник, який перебрав і очолив філію „Просвіти”. Бережанською філією керував д-р Михайло Західний. Урядовцями філії були: Михайло Карач, потім М. Шмуговський (його з приходом большевиків заарештовано і вивезено). У той час управа філії полагоджувала для читалень різні формальності в старостві, приготувляла і вела курси читальняного діловодства, хорів, аматорських гуртків, бібліотекарів, а також і повітові концерти хорів, відзначення національних свят тощо. Кожного року приїжджав до філії делегат з Головної Управи у Львові, інспектор Петро Петрик, на перевірку діяльності філії; при тій нагоді відбувались просвітянські, повітові віча. Зростало членство Головного Товариства у Львові та читалень. Членська річна вкладка до Головного Т-ва сягала 2 зл. Урядовець філії старався стягнути залегли членські вкладки, поширити просвітянські видання „Народню Просвіту”, місячник „Життя і знання”, „Аматорський театр”,

місячні книжечки видань фонду „Учітєся брати мої”.

Читальняні хори співали в: Бишках, Вибудові, Вербові, Гиновицах, Конюхах, Лапшині. Лісниках, Курянах, Котові, Раю, Саранчуках, Шибалині, Тростянці, Жукові та Нараєві. Перше місце між хорами займав хор у Вербові, організатором якого і довголітнім диригентом цього сильного хору був народній учитель, колишній старшина УС-С-ів сл. п. Ілярій Бабуняк, любитель співу і музики, з вродженим талантом організатора. Той хор мав чималий добірний репертуар. міг з успіхом виступити на кожній міській сцені. Управи читалень, на спілку з управами кооператив, будували по селах „Народні Доми”, з театральними залами, з кімнатами для гардероби, приміщеннями для читалень, кооперативних крамниць, складів тощо. В них зосереджувалось культурно-освітнє та господарське життя села. Народні Доми побудовано в: Бережанах на Адамівці, у Вербові, Вульці, Жукові, Гиновицах, Дрищеві, Лапшині, Курянах, Мечищеві, Нараєві, Рекшині, Потуторах, Саранчуках, Стриганцях, Шибалині, Урмані, Ценеві, Бишках, Вибудові, муровані з каменю і цегли, руками народу — для народу.

Козівський район (Поділля) був заможним. Він також не залишався позаду. Там читальні збудували для себе просторі гарні Народні Доми, як у Слободі Золотій, Кривому, Плотичі, і багато, багато інших.

Починаючи від 1927 року при допомозі бібліотек творилися у читальнях гуртки — любителів книжки, гуртки шахістів. Часто-густо можна було побачити пастушків, що доглядаючи корів на пасовиську, читали якусь для них цікаву книжечку. Відбувалися окремі змагання, хто більше прочитав, і хто міг складніше і вірніше переповісти прочитане. Були змагання хорів, святковано з кінцем літа так зв. обжинки. Доріст до 15 р. життя обох статів — творив „Молоду Провіту”. Можна було справді дивуватись і захоплюватись завзяттям, силою волі, посвятою і патріотизмом народніх мас! Бережанщина за першої світ. війни була на 80 відсотків знищена; цілі села немов косою скосила війна, тисячі кілометрів ровів та воєнних окопів на полях, сотні тисяч ям від гарматних стрілен-вибухів... Але населення, яке переживало і переносило знущання окупантів, жандармів (чи як казали — шандарів), поліцаїв — не тільки не піддалось, але не втрачало сили духа та вірило у сповнення своїх національних стримлінь і прагнень. Цей дух — віра охопив не лише старше покоління, а захоплював молодь і дітей. Українська Бережанщина відбудувалась без державної польської допомоги. Народ упорядкував пориті поля, засипував воєнні окопи - рови та гарматні доли, за весь час тривання ворожої окупації — наш народ „проти вітру проти хвиль”... йшов вперед! Мавши таких синів і дочок — такий народ не може загинути!..

Кредитова каса „Надія”

Після скасування панщини село стало перед проблемою грошової господарки, якої не вміло розв’язати, бо не було до того приготоване.

Село щодалі опинилося в руках всіляких крамарів-лихварів, отож австрійський уряд був змушений видати окремий закон проти лихви. По селах почали пропагувати ощадження гроша. Врешті-решт при активній допомозі та співпраді директора Василя Яворського (до речі багатія — мав нафтові родовища) та міської інтелігенції, як д-ра А. Чайковського, проф. П. Дуткевича, проф. М. Бачинського, о. М. Соневицького, о. Омеляна Короля пароха Саранчук, створено у Бережанах в 1896 р. ощадно-позичкову касу „Надія”. Впродовж двох років вона містилась у посілоті д-ра А. Чайковського, на вул. Валовій. У квітні 1897 р. дирекція придбала партеровий дім від Повітової Ради в Бережанах, що стояв на розі вулиць Адамівки та Ізабелівки, для потреб каси. Дім вимагав ремонту і часткової перебудови. З двох найбільших кімнат зробили театральну залю, в якій могли поміститись близько 250 осіб; збудували галерію і сцену. Для самої каси „Надія” призначено дві менші кімнати, а одну більшу на потреби громади, товариські сходини, проби хору тощо. З того часу українське національне життя Бережан гуртувалося в тому будинку. В закацапшеному колись повіті дійшло до того, що під час виборів до австр. парламенту 1907 року в Бережанській окрузі провалився „з кретесом” проводир москвофільської партії д-р Дудикевич, адвокат з Коломиї.

Крок за кроком з села витискалось чужі п'явки, що шляхом лихварських відсотків та всяких шахрайств, пили кров селянина, доводячи його до руїни. Каса „Надія” дала селу легкий і дешевий кредит. Так з малих початків, з року на рік, каса „Надія” зростала і проіснувала до осені 1939 року, тобто до большевицького „освобожденія”. Каса вже перед війною в 1914 р. досягала чверть мільйона корон. Вона давала позики на сплати лихварських боргів, на закуп поля чи господарського інвентаря. В управі каси „Надія” працювали: дир. Василь Яворський, д-р А. Чайковський, о. Омелян Гавришо, Степан Комарнянський, господар з Павлова, проф. Гр. Бобяк, проф. Іс. Єлюк, Стефан Сендецький, емер. команд. австр. жандармерії, директор Олександр Бородайко, дир. А. Дзьоба, Антін Пашківський, скарб. урядовець, а по війні, д-р Франц Коковський, Семен Баран вїйт з Раю, проф. Іван Бабій, д-р Володимир Бемко, дир. Василь Копцюх емер. суд. урядовець, Антін Гавришо, Микола Хоміцький міщанин, проф. Ст. Сендецький та інші. Вони і другі були будівничими установи, не жаліли енергії і часу, працювали для кооперативної ідеї, та визволення нашого селянства з лихварських лабет — зовсім безінтересовно.

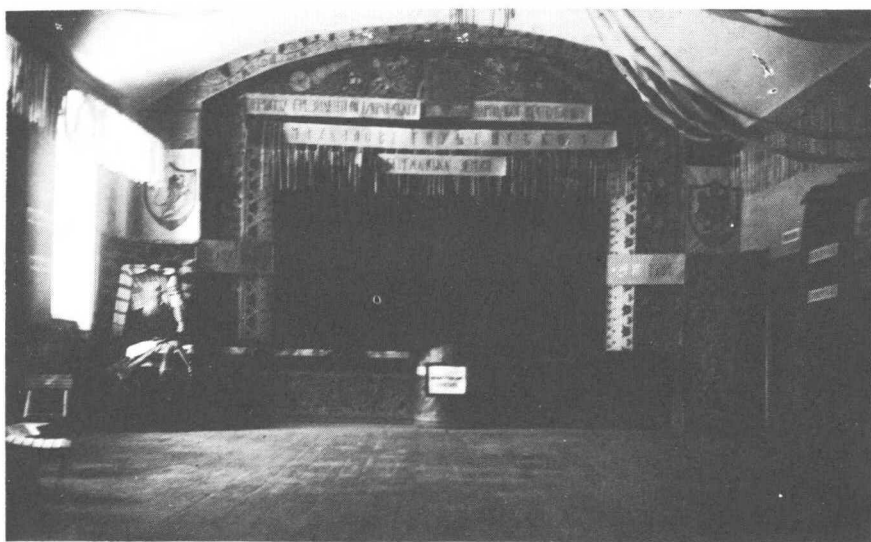
Урядовцями (на платні) були: Лонгин Глібовицький, О. Мацілинський, Олена Лепківна-Ремезова, Ольга Лонкевич-Добровольська, Михайло Бобяк, Омелян Пацлавський, Софія Дзьобівка, Лев Кордяк та інші.

I-ша світ. війна зруйнувала здобутки установи, та фінансові спроможності. Відома девальвація грошей повалила не одну фінансову установу. В часі війни дирекція каси „Надія” спромоглась на одно

значне діло: фінансувала купівлю одноповерхової кам'яниці для потреб Товариства „Рідна Школа”, де пізніше містилась українська школа т-ва „РШ” При купівлі цієї кам'яниці, каса дала позику в сумі 35 тисяч корон восени 1918 року. Той борг сплачено восени 1920 року обезціненою польською маркою. З того часу на добру пам'ять в архівах філії „Р.Ш.” в Бережанах, записані прізвища членів дирекції каси „Надія”: сл. п. радника суду Івана Масляка, проф. Ісидора Єлюка, Антона Пашківського, д-ра Кирила Джулинського.

До будинку „Надії” належав город-майдан, на якому колись відбувалися фестини, віча під голим небом, у театральній залі – сотні вистав. Перші декорації малював у 1899 р. артист Іван Косинин.

За польської окупації (1919-1924) управа каси старалася не виявляти великої діяльності з огляду на обезцінення вартости грошей, очікуючи фінансової стабілізації Аж із введенням в обіг польського золотого, та з проголошенням закону про перечислення передвоєнних зобов'язань на нову польську валюту, – каса „Надія” розпочала активну діяльність. Влітку 1927 р. надзвірна рада каси, створила комісію, до якої увійшли: д-р Володимир Лаврівський, інж. Володимир Мацілінський, о. проф. д-р Михайло Залеський, проф. Іван Зугаєвич та проф. Володимир Гусак. Комісія оглянула будинок „Надії” і запропонувала відремонтувати театральну залю, сцену та галерію. Мальовання декорацій доручено мистцеві-малюреві Павлові Ковжунові. Ремонт переведено. Тоді зала мала правдиво культурний і з мистецького боку — гарний вигляд. Але через три роки, під час „паціфікації”, польська поліція порізала ножами прекрасну куртину (вид Бережан) і понищила всі декорації, пошкоджено паркетові підлоги, кафлеві печі, двері, вікна . . .

Зала „Укрбанку” в Бережанах, для зібрань, вистав, концертів і забав.

В тому тяжкому і прикрому часі польської окупації, не оглядаючись на всілякі „пацифікації” та інші труднощі, час не минув марно. Установа „Надія” далі зростала, кооперативний рух захопив увесь край, захопив і Бережанський повіт. Назву каси „Надія” змінено на „Український Кооперативний Банк”, — „Україн-банк” у Бережанах. У грудні 1936 р. управа „Українбанку” справді змогла пишатися перемогою, бо перебула не тільки часи девальвації, іншими словами легального грабунку, а й часи насильства польських адміністраційних чинників, пацифікацій, багатьох поліційних обшуків та варварського нищення культурних і мистецьких вартостей. Українбанк тоді відзначав сорок-річчя своєї діяльності і змагань за кращу долю для нашого народу. 27 грудня 1936 р. в парохіяльній церкві в Бережанах, парох о. кан. Євсевій Бачинський відправив Богослуження, а відтак панахиду за померлих членів т-ва. По відправі в залі Українбанку, відбулась академія. У програмі були виступи сільських хорів з Вербова і Гиновичів та хору „Бояна” з Бережан і виступ духової оркестри з села Лапшина. Святкове слово виголосив сл. п. кол. посол до поль. сойму і економіст — Зенон Пеленський. Каса продовжувала свою працю до осені 1939 р. Большевики, так як все людське майно її пограбували-націоналізували, а в 1941 р. втікаючи перед німцями — будинок „Українбанку” — спалили. 1).

1) Див: „Матеріали до укр. бібліографії”, Львів, 1909 р. т. I. „Буковина”, 1888 р., ч. 19 - 20, допис д-ра Андрія Чайковського — „Наша біда — яка на то рада?” „Діло” 1888 р допис д-ра Андрія Чайковського „Причини зубожіння наших селян і міщан через судівництво”. „Новий Час” ч. 9. за 16 січня 1937 р., Львів: „Сорокліття Українбанку в Бережанах”. (Від власного кореспондента — Ф. К.)

Економічна розбудова

Період 1900 - 1914 рр. у Бережанщині в національному, політичному та господарському житті, був переломовим. То був час інтензивної праці в повіті, час зросту народніх сил у всіх ділянках громадського життя. Віщими стали слова галицького пророка Івана Франка:

„ О, ні! Не самі сльози й зітханя тобі судились!

Вірю в силу духа і в день

Воскресний твого повстання! . . .

Українська нація росла на очах, стала доходити своєї державности. У тому часі на Бережанщині постали: товариство „Жіноча Громада”, філія „Укр. Педагог. Т-ва”, філія „Сільського Господаря”, т-во „Пасічничя спілка”, рочдельський склеп-крамниця „Народній Дім” у Бережанах, т-во „Учительська Громада”, т-во „Взаємна Поміч, Укр. Вчительства”, т-во „Сокіл”, т-во „Повітова Січова Управа”, т-во „Селянська Бурса”, т-во „Українська Бесіда”, т-во „Секція Студентського Союзу”, протиалькогольне т-во „Відродження”, т-во для поширення науки „ім. Петра Могили”, робітниче т-во „Праця”.

У короткому нарисі без тогочасних матеріалів, протоколів тощо, нелегко розповісти про розвиток усіх цих товариств. Кожне мало свої статuti, управи, завдання, мало своїх провідників, свою історію і свої заслуги. Завданням цього нарису є згадати добрим словом тих сірих людей, нимі вже не відомих загалові, праця яких творила основи для дальших, кращих і модерніших зусиль і діяння прийдешніх поколінь. Нині — це вже історія.

У читальнях була звернена вся увага на національне усвідомлення і виховання мас народу, надати їм п'ятно модерної нації, свідомої своєї мети, до якої кожний народ з історичним минулим, має природне право і обов'язок всією силою стриміти — і ту мету досягнути, не дивлячись на жертви і втрати.

Також порушувалося при всяких нагодах і господарсько-фінансові справи. Це дало почин до закладання при читальнях секцій, з яких згодом творилися нові окремі товариства, напр. „Кружки Сільського Господаря”. У тих гуртках провадилась фахово-освітня праця на суто господарському секторі, як обробіток ріллі, сіножатей, поправа раси худоби, живлення домашніх тварин, молочність корів, плекання свиней, домашньої птиці, нові гатунки збіжжя тощо. Тут не можна було імпровізувати, чи щонебудь згадувати та вигадувати, тут говорила вже модерна наука і практика. По читальнях вже частіше читали доповіді наприк. „Чому ваша коровиця дає молока не більше від кози”? або „Чому ваші курки зносять мало яєць і таких малих”? і т.п. Товариство „Сільський Господар” діяльне у всій країні під керівництвом посла до парламенту д-ра Євгена Олесницького, популярними книжечками, зацікавлювало господарськими справами селянські маси. Товариство давало селянам допомогу на будування зразкових стасень, гноївень, на закуп расової худоби чи домашньої птиці. На Бережанщині перший гурток „Сільського Господаря” постав у селі Саранчуках, за порадою тодішнього пароха о. Омеляна Короля, а господар Іван Дубчак перший в тому селі, збудував зразкову стайню для худоби та гноївню. Так, у селі крім читальні, народжувалось і діяло друге товариство „Кружок Сільського Господаря”. Мабуть у 1911 р. засновано в Бережанах Філію „Сільського Господаря”, бо поширилися по селах гуртки тогож т-ва. Головою філії вибраний проф. Гр. Бобяк, залишався там без перерви аж до I-ої світ. війни. Філія скликала в повіті сотні більших чи менших зборів, віч, нарад, сходин, а окремо кожного року скликала велике повітове віче в Бережанах, на якому часто виступав д-р Євген Олесницький, голова Товариства у Львові. Філія вислала з повіту кількох молодих селян на однорічну сільсько-господарську практику до чеських селян, де вони знайомилися з практикою раціонального ведення сільського господарства. Спроводжували для членів т-ва вагонами штучні добрива, расові телята і поросят, їх ділили між господарів для плекання; організували по селах дослідні поля. З часом доходило до того, що село почало більше цікавитися сільсько-господарськими справами як читальнею. Ко-

ристь із гуртків „С.Г.“, селянин-господар бачив як на долоні. Один із курсантів молодий хлопець з с. Лісник, син здається три-моргового господаря, повернувшись із Чехії, почав на своєму загумінку плекати городину, поставив пасіку. Виявилось, що господарство того курсанта приносило річно більший дохід, чим шести-моргове господарство. Городину він продавав увесь час в недалеких Бережанах, збут мав великий. На дослідних полях селяни бачили ріжниці в гатунках, та у висоті врожаю збіжжя, більшу прибутковість із сіножатей шляхом відвалнювання та боронування.

Щоб заохотити студентську молодь до поїздок на села з доповідями на господарські теми, Філія платила за кожную доповідь по 10 корон. Вона постачала відповідні матеріали та книжки, а кандидатів підшукувала переважно між студентською молоддю. В тих часах не кожний випускник гімназії мав змогу студіювати у Львові. Через нестачу грошей вони вписувались на правничі студії в університеті, але часто на викладах не бували, а вчилися до іспитів із скриптів та книжок. На провінції заробляли лекціями, писали-переписували кому що було потрібне, працювали в адвокатських чи нотаріальних канцеляріях. Філія „С.Г.“ давала їм змогу заробити щонайменше 40 корон місячно, якщо виїздили на села з рефератами на господарські теми. Абсольвенти гімназії, селянські діти, які визнавалися на збіжжі, були сяк-так ознайомлені із сільськими справами, не мали труднощів в опрацюванні доповіді, одержуючи з Філії належні матеріали і вказівки. Але діти міста, що не вміли відрізнити проса від конопель, чи жита від пшениці — таки мали труднощі. Так наприклад, один із доповідачів, Мілько П. пояснював на сходинах селянам у Жукові користі з управи шведської конюшини. Розповідав на якому ґрунті вона любить рости та як треба сіяти. Як міська дитина, син урядовця — він з роду не бачив ні насіння конюшини, ані того, як вона виростала. Селяни вислухали уважно доповідь, а потім почали питати. „Ладно сказав один із господарів — ви цікаво нам оповіли, але воно щось не годиться. Ви дораджете сіяти шведську конюшину на тутешніх горбках. Ми вже її пробували і нічого з того не вийшло. Пропало насіння. А от, господар показав на одного з приваних, — він посіяв її на своїй моклякуватій долинці і виросла конюшина, мов гай . ”

Селянин мав слухність, але й доповідач знав як вийти з клопоту: „Я дитина міста, конюшини ніколи не бачив, а вам розповідаю те, що вичитав з книжки, — от і все” .

Через кілька років у повіті були вже помітні наслідки праці Філії: поправа ріллі, зміни гатунків збіжжя, з'явилися такі господарські машини як трієри, молотарки, кращі плуги, криві борони. Тепер гноївка не впливала з подвір'я на дорогу, як це бувало давніше, бо вона мала свою ціну. Через зміну в годівлі корів — піднеслась її молочність і якість молока. Село сіяло кормові буряки для худоби. Прийшла зміна в доході з птахівництва. В повіті з'явилися расові кози, що давали приблизно три літри молока, отож стільки, що колись давала корівка, але

прогодувати козу було куди дешевше, а її молоко здоровіше. Праця інтелігенції давала селові користь, тому й селянство йшло за нею без жадних застережень.

У зв'язку з господарськими справами, виринуло питання організації пасічництва. Було в повіті декілька зразкових пасік, але загал селянства дивився на пасіку, як на підручну, для сивих дідів забавку, а не прибуткову ділянку господарства. Вулики були старі, так зв. кругляки. До управи Філії „СГ”, між іншими, належав урядовець скарбового уряду Теодор Рой. Він започаткував організацію пасічників, спочатку як секцію „СГ”, а пізніше, як самостійне т-во „Пасічнична Спілка”. Вона мала в першу чергу організувати збут меду, бджоляного воску та закуп цукру для годівлі бджіл. Єдиними купцями меду й воску були місцеві жиди, але вони давали ціну, яку хотіли, а самі з дальшої перепродажі тих продуктів збагачувались. Спілка проіснувала до початку війни. За час її існування шляхом курсів, порад — вона виховала чимало молодих пасічників, у пасіках завели рямкові вулики і сама кількість пасік помітно зростала. Пасічництво в районі Бережан мало характер радше розплодовий, дохід був з продажу роїв. На весну пасічники вивозили пасіки в Козівський район на Поділля. Там засівали тамтешні господарі лани конюшини, оріщини, гречки та інших медодайних рослин, і така пасіка давала сотнарі меду. Із налагодженням збуту меду — селянство побачило, що бджоли також дають добрий прибуток і ще раз зрозуміло вартість організації. Праця не йшла намарно. Ще в 1941 р. на Бережанщині було понад 34 тисячі пнів пасік; лише в селі Жовнівка, на приблизно 170 господарств, у тому ж році за статистикою було дві з половиною тисяч пнів.

Селянство наглядно бачило хосен, користь і вигоди з організованого життя. Давніше в місті на ярмарках, чи тижневих торгах, селянин був зданий на ласку чужого купця, або ремісника, почував себе в місті — чужим, а за свою тяжку працю брав те, що давали. Дошкульною справою був збут сільсько-господарських продуктів, збіжжя, молока, яєць та худоби. Торгівлю безрогами монополізувала польська спілка згінників (купців). Вони самовільно визначали ринкові ціни, що зовсім не відповідали біржевим цінам у більших містах. Давніше селянин просто не розумів, що це таке біржа. На ярмарках згінники змовлялися що до ціни, та ще й поводитись з селянами дуже погано. Селянин постійно безпорадно цілу днину на торговиці (за що окремо мусів заплатити), продавав товар забезцін, брав, що „пани давали”.

Кінець тому поклала заснована за почином Філії „СГ” в 1911 р. „Спілка для збуту худоби”, головою якої був проф. Гр. Бобяк. Спілка призначила в повіті „мужів довір'я”. Вони зробили облік худоби в селах з допомогою гуртків „СГ” ресстрували селян, що мали готовий на збут товар. Спілка наладнала безпосередній зв'язок з гуртівниками-купцями у Відні та Празі, яким і постачала товар по біржовій ціні. Мужі довір'я брали на облік призначену на продаж худобу, спілка замовляла на залізниці вантажні вагони, а селяни на призначений день при-

Збори Філії тов. „Сільський Господар” у Бережанах, сидять зліва: 4-й проф. А. Мидляк, Н.Н., д-р В. Гриневич, о. Г. Гарматій, мгр Ю. Поплавський, Андрій Мороз, Федь Гевко. Стоїть біля А. Мидляка, проф. Михайло Васьків, дир. Госп. Школи в Шибаліні.

Молочарсько-ветеринарний курс на Бережанщині в 1936 р. Посередині сидить д-р Фран Коковський, нижче інж. Б. Соболта, з-права — проф. А. Мидляк.

Бережанські студенти Михась Халуца і Левко Бемко, за-
мовляють в дир. Василя Кошцоха залу „Надії” на забаву.

Прогулянка поза місто в Бережанах: зліва д-р Микола Залеський з собач-
кою, проф. І. Зугасвич; на горі зліва Ірина Бабісва, Стеня Залеська, Надя
Зугасвичева, проф. Іван Бабій і донця Залеська.

возили худобу на станцію. Муж довір'я важив кожную штуку худоби, мітив її „кульчиком” (нумерована сережа у вусі), давав селянинові квитанцію з порядковою нумерацією худоби і вагою кожної штуки. Через яких два тижні, купець надсилав готівку до спілки, а та виплачувала селянам що їм належало. Вже після першого транспорту виявилась різниця в ціні за один кілограм живої ваги приблизно від 15 до 20 сотиків. По селах аж загуло. Селяни перестали приводити худобу в місто. Занепокоєні згінники почали їздити по селах, давали вищі ціни, але це не допомагало. Давні згїрдливі заклики згінників „Гей, Іване, гей, хлопе!” — зникли, залунало ввічливе „Пане господарю, чи маєте що на продаж?

Траплялися й „пригоди” . . . У місті згінники, зловивши в закутині спілчанського „мужа довір'я”, погрожували йому, а то й били, бо вони, на думку згінників — не допускали селян з товаром на торг. Але час усе гоїв. Хитрували й деякі селяни. Продавали товар на живу вагу, отож чому не підвищити б тієї ваги? Перед відправою товару на залізницю дехто добре підгодував телят чи корівок, вага підскакувала на кілька фунтів. Але поки транспорт прибув на місце призначення, то тих кілька штучних „фунтів” зникали. Тому доводилося боротись і проти таких „заходів”.

Рочделька „Народній Дім”

В касині члени т-ва „Бесіда” часто дискутували, чому в місті вся торгівля в чужих руках? Чи не могли б ми також мати свої крамниці, щоби наш грїш залишався при нас? Такі розмови доводилось чути не раз в касині. Правда, були в Бережанах так зв. сніданкові льокалі, один український, другий польський, але вони обидва ледве клигали. Власник першого Шкірпан, у 1905 р. продав свою харчівню Євстахові Юзичинському, та і йому не щастило.

Так розпочались у Бережанах розмови про заснування кооперативної крамниці. Як звичайно — сходи, наради, одні були — за, інші — проти; врешті-решт вибрали комітет, який мав поладнати потрібні формальності, пов'язані з заснуванням кооперативи, підшукати приміщення на крамницю та скликати перші установчі збори. Комітет виконав своє завдання, і восени 1909 р. на вул. Колійовій розпочав „Народній Дім” свою діяльність — торгівлю мішаними товарами. До дирекції вибрано проф. Гр. Бобяка проф. Осипа Насельського і Василя Романіва господаря з Гинович. Збори постановили, що в кооперативі не буде кредиту: купівля і продаж тільки за готівку, а вкінці року покупці-члени дістануть товарний зворот. Така крамниця в Бережанах, це була новість, але й певне ризи́ко, українці-громадяни не були до своєї крамниці звичними, тому годі було про дальшу долю щонебудь сказати. В тих часах люди звикли купувати „на книжечку” за місячними заплатами, тому постанова „тільки за готівку” здавалась майже неймовірною. Перший рік був справді дуже тяжкий. Та всеж через рік крамниця сплатила видатки адміністрації, а з прибутку

призначила півтора відсотка членам-покупцям товарового звороту. Це піднесло – престиж управи і поширило гурт покупців. До крамниці почали заглядати й чужі покупці, бо товар був якісний, вага справедлива, обслуга ввічлива, в крамниці лад і велика чистота. Покупці платили готівкою, за закуплений товар діставали купони, брали їх додому, а в кінці кожного місяця адміністрація крамниці обчислювала купони і в реєстрі покупця вписувала суму вплачену за куплений товар. Щоб переманити покупців до себе, купці-чужинці конкурентно знижували ціни на деякі товари, мовляв, кооператива продає той самий товар дорожче. Але кооператива витримала і той наступ. Покупцями були родини нашої інтелігенції, які свідомо не поспішали використати конкурентній нагоди. Таки і в тій ділянці – патріотизм перемагав. Щоб уможливити родинам урядовців звиклим боргувати „на місячні книжечки”, кооператива впровадила так зв. кавцію у висоті 25 корон і тоді вже такий покупець міг брати товар у кредит „на книжечку”. Багато батьків складало ту кавцію 25 корон, не лише для того, що потребували кредиту, але ще й тому, що звичайно посилали в крамницю малих своїх підростків, які часто-густо губили по дорозі гроші на товар, а були й випадки, що сильніші за них так зв. „батьрики” нераз відбирали від них гроші призначені на закуп. Посилаючи свого підростка до кооперативи по товар, звичайно мати вписувала до книжечки кільки і якого товару потребує, тому і з цього боку було догідно мати книжечку, знаючи, що той, а не інший товар дістане, і підросток не потребує про те пам’ятати. По двох роках розвитку кооперативи, покупці діставали товарів звороти, що нераз перевищували висоту їхньої кавції. З директорів був платний Василь Романів, інші два члени дирекції працювали без платні. Керував крамницею Іван Лонкевич, мавши помічника з села Лісник Н. Мельника. Першого року існування, крамниця містилась у кам’яниці бляхаря Померанца. Під натиском жидів-купців він виповів кооперативі приміщення, і тоді крамницю перенесли до льокалю Євстахія Юзичинського на тій самій вулиці, бо він свій „сніданковий інтерес” зліквідував. Кооператива розросталась, багатіла і поволі примушувала конкурентів приноровлюватись у своїх крамницях до цін і доброї якості товарів „Народнього Дому”.

Прихід московських військ у 1914 р. зліквідував кооперативу. Згодом у 1915 р., проф. Гр. Бобяка і проф. О. Насельського московська влада забрала як закладників і запроторила їх в глиб московщини, а третій член дирекції, Василь Романів — помер.

З приходом до Галичини австр. військ в половині 1915 р. два члени надзірної ради дир. Олександр Дзьоба і дир. школи Іван Петрицький, відчинили кооперативу. Перебрано управу. Крамниця працювала до червня 1919 р., коли через воєнні події знову мусіла припинити свою діяльність, яку відновила аж у 1921 р. Справою відновлення, зайнялися д-р Франц Свістель і д-р Франц Коковський, які в той час були у Бережанах на безплатній судово-адвокатській практиці в окружному

суді. Повосенний період часу був дуже прикрий для загалу населення. Серед міського населення — нужда, нестача хліба. „Горожанський Комітет” у Львові прислав вагон збіжжя як допомогу для укр. населення Бережан. Це дало почин для віднови крамниці. На зборах вибрано нових членів керівних органів кооперативи. До управи ввійшли — д-р Ф. Свістель, д-р Ф. Коковський та Іван Богач, колишній хорунжий УГА. Книговодом став безробітний колиш. поштовий службовець Осип Рижевський. Приміщення під крамницю винайняли в домі купця залізом Мітельмана на вул. Міцкевича; приступили до розподілу присланого вагона збіжжя, в якому було по половині пшениці і жита. Кожний з міщан, що одержав приділ, вважав своїм обов'язком подарувати добровільно якусь суму поль. марок для загосподарення кооперативи. Щоб зібрані гроші не лежали безкорисно, управа закупила на певну суму овочів і харчевих продуктів і з тим розпочато торгівлю. Це була складна справа. Вартість поль. валюти постійно хиталася, часом через одну годину дуже обнижувалась. За проданий вранці товар, у вечорі того ж самого дня, за ту ціну, цього товару купити було годі. Калькуляцію (націнку) товарів провадила дирекція на долярову валюту, тобто на вартість золота так, що продажну ціну окремих продуктів змінювали протягом торгового дня двічі, а то й тричі.

Для характеристики відносин про одну подію. Член дирекції Іван Богач поїхав у Львів закупити товар. Принагідно він закупив три скрині готових одягів і привіз їх до Бережан. Два інші члени управи не погодились на ту трансакцію і почали домагатися від нього звороту виданої готівки. Той через кілька днів перепродав скрині з одягом місцевому купцеві, розрахувався з Народнім Домом, ще йому лишився таки добрий заробіток. То були часи легального грабунку! Державні урядовці брали платню двічі в місяць та й ще якісь додатки, чи вирівнання. Аж з уведенням златової валюти в 1924 р. розпочалась нормальна торгівля. Рівновартість поль. златого була офіційно усталена так, що один півн. американський доляр рівнявся 5.18 злотих. У 1924 р. кооперативу перенесено до будинку Рідної Школи. Вона настільки розвинулась, що мала свій окремий м'ясарський відділ, та філію на передмісті Адамівка.

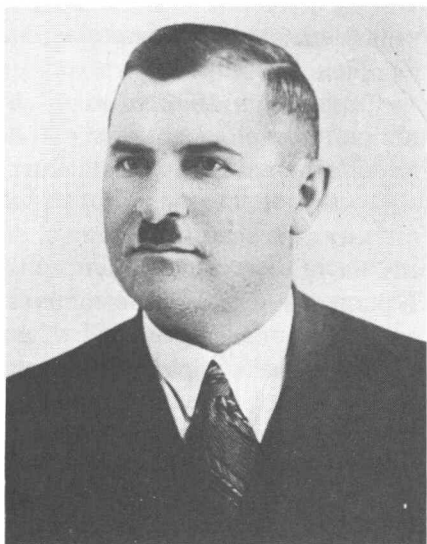
Час до 1924 р. не був змарнованим, тут і там в повіті закладали споживчі кооперативи. Товар постачав їм здебільшого „Народній Дім”, а також жидівські гуртівники. Починаючи від 1925 р. „Н.Д.” спроваджував вагонами сіль, цукор, нафту і завів скуп яєць.

Між двома світ. війнами до управи „Н Д” входили: д-р Ф. Свістель, д-р Ф. Коковський, проф. Гр. Бобяк, Іван Богач, д-р Володимир Бемко, проф. Іван Зугасвич, інж. М. Самарик, дир. Осип Лада, Іван Джулинський, Осип Рижевський, а до надзірної ради: д-р Володимир Лаврівський, суддя Володимир Кордуба, проф. Володимир Гусак, проф. Гнат Мартинець, проф. д-р Василь Левіцький, проф. д-р Василь Стасюк, о. кан. Євсейів Бачинський, проф. А. Мидляк та інші. Відповідальним за склад і крамницю був Осип Пеленський, довгі літа вів книговод-

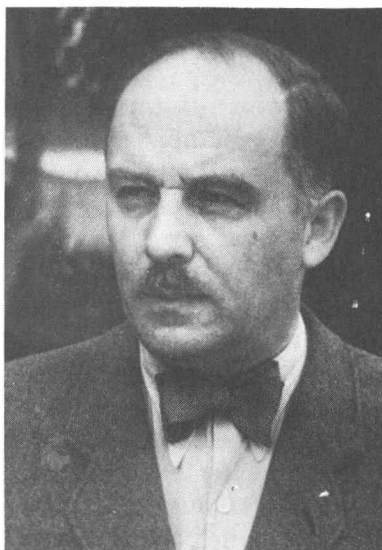
ство Осип Рижевський, а касиром був Петро Загасвич.

Восени 1939 р. большевицька окупаційна влада перейменувала „Н. Д.” на „Міську торгівлю”. Управителем назначено Осипа Кривка, а книговодом кол. суддю і адвоката д-ра Франца Бабяка. Під час німецько-большевицької війни в 1941 – 1944 рр. кооперативу знову відновлено. До її керівних органів належали між інш. д-р Євген Шкіра, Іван Крамарчук, дир. О. Лада, Мик. Божиковський, Іван Яцишин.

Працівники на економічно-господарському полі в Бережанах.

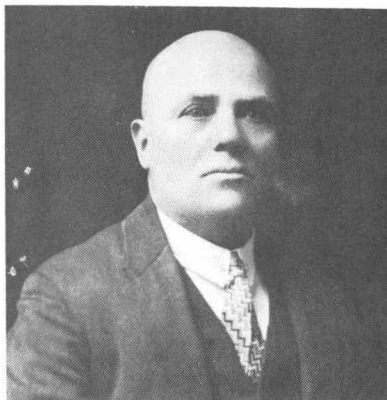
Дир. ПСК Осип Станімир

Д-р Володимир Гриневич

Іван Богач

Петро Загасвич

Жіночі організації

Живим відгомонам на заході України відбилися вістки про емансипаційний жіночий рух, започаткований Наталією Озаркевич-Кобринською. Жіночі збори в жовтні 1884 р. у Станиславові та заснування товариства „Руських женщин” там же, викликали серед громадянства не тільки дискусію на сторінках поточної преси, але й глибше зацікавлення. Вже у вересні 1881 року на вічі в Стрию були представниці жінок з-під Бродів, Бережан, Коломийщини, Буковини, а на заклик у „Відозві до Русинок Галичини і Буковини” у збірці на видавництво перед вели — „Ольга Шухевичівна з Тишковець, Марія Реваковичівна, з Чернівець, М. Курівцева з Калуша 1). Так і в Бережанах той рух мав своїх прихильників і зацікавлених. Та лише в 1902 р. відбулись тут ширші сходи, з метою заснування жіночого товариства. Проф. гімназії Петро Дуткевич і адв. д-р Андрій Чайковський склали статут і на початку 1903 р. відбулися перші загальні збори т-ва „Жіноча Громада” в Бережанах. Головою обрано Павлину Дуткевич, до складу управи увійшли: Наталя Чайковська, Жигмонта Бачинська, Климентія Бородайкова, Марія Соневицька, А. Цурковська, Н. Нікодимовичева, Г. Томашівська та інші.

Товариство звернуло увагу на ширення освіти серед жіноцтва у домашній культурі, опіці над дітьми, на організацію жіночої праці і т. п., і тим сприяло нашому національному відродженню. До 1914 р. жіноцтво по селах організувалося в гуртках „Жіночих Громад”, початково при читальнях „Просвіти”, згодом у самостійних товариствах. У тій праці чи не найбільшу заслугу мають жінки наших священників, „наші дорогі їмості”, які часто були душею тих гуртків. Делегатки філій порушували справи хатнього господарства, гігієни, куховарства, догляду над дітьми, поширювали знання жінки села, яка „тримала в господарстві цупко три вугли” (тобто три кути), а всеж була затуркана, соромлива впімнутись за себе, і до знемоги запрацьована. Через кілька літ праці серед жіноцтва — була на Бережанщині помітна зміна в житті української жінки.

У місті т-во „Жіноча Громада” провадило курси для неграмотних, які відбувалися вечорами в неділі чи церковні свята, в будинку „Надії”; організувало домашню прислугу, дівчат переважно із сіл і давало їм моральну і матеріальну опіку, співпрацювало з іншими товариствами. За ним треба визнати левину частку заслуги, за висунення в один час, ідеї заснування в Бережанах української приватної народньої школи.

Праця „Жіночої Громади” відроджувала жіноцтво, поширювала його світогляд, енергію, певність себе і збудили віру в її призначення виховниці української родини. Це була мимовільна підготовка до „грядущих днів”, коли увесь тягар проводу в господарському і родинному житті, ліг на плечі української жінки. У воєнному лихолітті — укра-

їнська жінка-мати стояла на сторожі всього: вела господарство, заступала голову родини, виховувала дітей, мужньо переносила страхоты війни.

Війна перервала на якийсь час діяльність товариства. До його віднови дійшло аж у 1924 році, коли на місце т-ва „Жіноча Громада”, створено в Бережанах філію т-ва „Союз Українок”. а по селах постали гуртки „С У”. Нову організацію очолювали в різні роки: Юлія Кордубова, Марія Федак-Гриневичева. Олена Чайковська-Бемкова, Іванна Загасвичева, Софія Коковська. До управи входило чимало молоді як: Іванна Іванкевичівна, Антонина Миронівна з Раю. Ольга Старухівна, Ольга Дидиківна, Галя Бобяк-Шкудорова. Марія Вітковська-Пеленська, Маруся Бачинська-Дзеровичева, Ніза і Оля Пришляківні, Зоня Тилявська, Галя Мушкевичівна, Галя Вонсовичівна та інші. З-поміж старших жінок входили до управи т-ва: Марта Мидлякова, Надя Зугасвичева. Ірка Бабійова, Оля Санатовичева.

Не зважаючи на перешкоди з боку поль. адміністрації, праця в т-ві ставала дедалі активнішою. На вічах, ширших сходинах жіноцтва бували гістьми і промовцями: голова централі у Львові посолка Мілена Рудницька, сенаторка Олена Кисілевська — відома організаторка сільського жіноцтва, редакторка „Жіночої Волі” і „Жіночої Долі” видавнич у Коломиї. Також приїздили до Бережан, делегатки з Головної Управи — Марія Білякова, і Марія Донцова. Жіночі видання, журнали та часописи були не тільки в домівках їхнього т-ва. були майже у кожній видній хаті у містах, але і в повіті по селах було чимало передплатниць всіх видань: „Жіноча Доля”, „Українка”, „Наша хата”, „Жінка”. Делегатки з Бережан були учасницями Жіночого Кон-

Управа тов. „Союзу Українок” у Бережанах у 1930-тих роках. Сидять зліва, пп. Загасвичева, Кордубова, Дубицька, Щербатюкова, Левицька, Бемкова; стоять зліва — Кожушкова, Зугасвичева, Шиманська, Бачинська.

Павлина Дуткевичева, перша голова тов. „Жіноча Громада” в Березанах.

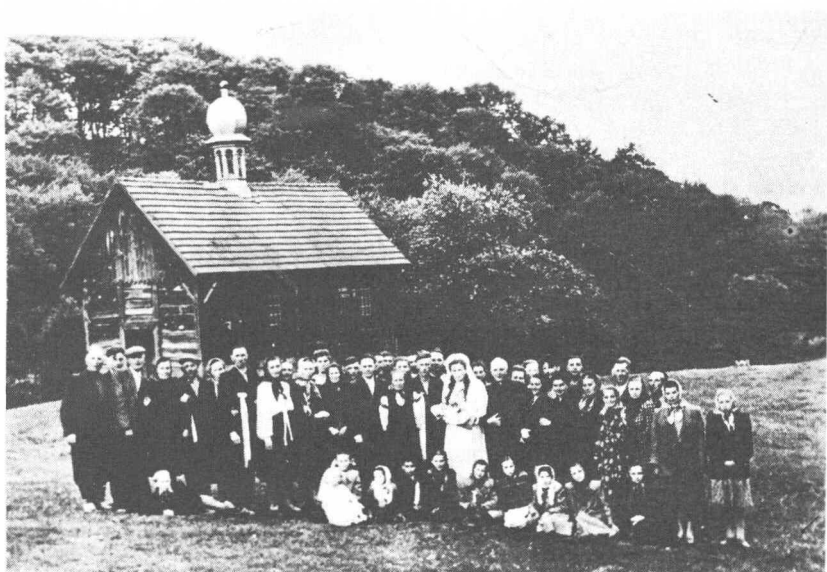
Климентія Бородайкова, виконувала обов'язки голови філії „Жіночої Громади” в Березанах під час першої світ. війни і з початком польської окупації.

Софія Коковська, довголітня членкиня й остання голова „Союзу Українок” у Березанах.

Свято „Рідної Школи” в 1935 р. в Бережанах. Польова Служба Божа, править о. мітрат Базюк. На світлині зліва оо. Григор Кубай, Олександр Лонкевич, о. мітрат, Микола Старух, Іван Романчукевич.

Звінчана молода пара, вступила до Манастирка в лісницьких лісах, щоб відмовити молитву на нову дорогу життя.

гресу у Станиславові 1934 року, брали участь у річних зборах Головного Товариства у Львові. Філія „СУ” у Бережанах провадила кравецьку робітню, галянтерійну крамницю на вул. Адамівка. До сільських клітин філія висилала делегаток з відчитами, організувала курси крою та шиття.

Національно свідома жінка виконувала свої обов'язки не тільки в родині і господарстві, але брала активну участь і в політичній боротьбі. В період виборів до сойму в 1930 р. коли увесь чоловічий актив повіту влада виарештувала, виборчу акцію в повіті провадило саме жіноцтво. Багато жінок були в лавах ОУН, а від 1943 р. в лавах Української Повстанської Армії.

Цілком несподівано 8-го травня 1938 р. міське староство у Львові, письмом заборонило дальшу діяльність Головного Товариства „Союз Українок” у Львові, вслід за чим, довелось закрити всі філії та гуртки у всьому краю. У червні того ж року постала нова жіноча політична організація у Львові під назвою „Дружина княгині Ольги” („Д.кн.О.”), під проводом Константини Малицької. У жовтні 1938 р. польська влада погодилась на віднову централі „Союзу Українок” у Львові, але повітові староства в краю зволікали з проголошенням віднови цього ж т-ва. У Бережанах на місці філії „СУ” була зорганізована „Д.кн.О.” до управи якої увійшла повністю управа кол. філії „СУ”. Головою нового товариства була Софія Коковська.

За большевицької окупації так як усі товариства і організації, жіноче товариство большевицька влада зліквідувала. З приходом нової німецької окупації в 1941 р. постала нова жіноча організація, під назвою „Об'єднання українського жіноцтва”, яке мало продовжувати працю „Союзу Українок”.

1) І. Кюниш — „Смолюскіп в темряві. Наталія Кобринська й укр. жіночий рух”, Вінніпег, 1957. ст. 190 - 191.

Фізична культура

Мабуть до кінця XIX ст. фізичне виховання обмежувалось влітку до купання і плавання в ставках чи річках, до їзди на ковзанах-совгах та санчатах. У школах була одна надобов'язкова година гімнастики, яку провадив некваліфікований народній учитель. Влітку молодь бавилася в „кічку”, „паянта” чи грала у футбол (копаній м'яч). 1894 року австрійська влада дозволила діяльність українського спортменського товариства „Сокіл” у Львові. Володимир Лаврівський опрацював статут т-ва за чеським зразком. Уже перед 1-ю світ. війною, заходами таких ентузіястів фізичного виховання, як проф. Іван Боберський, архітект Василь Нагірний, А. Будзиновський, Сень Горук, (згодом отаман УСС), Іван Чмола (згодом сотник СС), О. Тисовський та інш. — воно попливло живим руслом. У містах поставали сокільські гнізда, а по селах руханково-пожежні товариства. В Бережанах за-

снували т-во „Сокіл” у 1906 р. В повіті був ще „Сокіл” у Нараєві-місті і, мабуть ще в одній чи двох місцевостях. Загал не доцінював значення тієї організації, ставився до неї байдуже, вважаючи, що то — наслідування чужинців. Бережанський „Сокіл” мав небагато членів, особливо з поміж службовців, які сходилися раз на тиждень у залі т-ва „Надія” на вправи. Неофіційно приходили на вправи гімназисти вищих клас. Виряд чи приладдя для вправ як драбинки „коня” і т. п. купив для т-ва військовий лікар д-р Осип Ковшевич за 400 корон, він же давав лекції з фехтування. Сяку-таку активність розвинуло т-во за головування проф. Івана Прийми; у різні роки проводили т-вом учитель виділової школи Гриць Коссак (згодом полк. УСС.) студ. Казимир Задорецький, Петро Бріль і Будзиновський — обидва поштові урядовці, Омелян Мидляк, Іван Коковський та інші. До 1-ї світ. війни „Сокіл” зробив декілька гімнастичних показів-вечорів. Війна припинила і так слабу діяльність „Сокола”. Відновлено це т-во аж у 1928 р. першим головою став д-р Володимир Бемко, а через рік — Осип Пеленський. До управи належали між інш.: Антін Крамарчук, Адам Якимів, Марко Лонкевич, Володимир Середюк, Н. Ференц, Володимир Снилик, Євстахій Сендецький. Головну увагу присвячувано клубові копаного м’яча — „Лисоня”.

Повітова Січова Організація 1910–1914 рр.

Батьком-засновником січового руху на землях Західньої України був відомий громадський діяч, посол до австрійського парламенту і галицького сойму адвокат д-р Кирило Трильовський. Він заснував січові т-ва, починаючи від 1900 р., на Гуцульщині та Покутті. Початково це були окремі т-ва не пов’язані організаційною мережею. В 1912 р. д-р Трильовський організував і очолив „Український Січовий Союз” (політично він схилився до радикального напрямку).

У 1909 р. „Сокіл-Батько” у Львові почав організовувати на окремих статутах пожежно-гімнастичні т-ва „Січі”, відомі під назвою „Соکیلських Січей” (нац.-демократичного напрямку, в політичному розумінні). Вістка про січові молодечі товариства, скоро поширилась на всьому Заході України, викликаючи серед молоді захоплення! Це ж був рід парамілітарної організації: молодь, поза фізичними вправами, вчилася військового впорядку, зокрема протипожежного діла. Рік-річно, переважно в період жнив, села падали жертвою пожеж: хати, дерев’яні господарські будинки, соломною криті дахи... — були найкращим матеріалом для пожеж. Січовики, пройшовши курс протипожежної боротьби, були в селі великою поміччю при гашенні вогню, рятуванні людського майна. На Бережанщині одними з перших були засновані т-ва „Січ” у Раю (перший кошовий — Дмитро Кізіма) у селі Вербові і в Слободі Золотій, — однак, вони не виявили помітної діяльності. Щойно починаючи від 1909 р., особливо завдяки студ. молоді, почалась у всьому повіті масова організація січових товариств. В тому періоді, за винятком чисто польських сіл, у кожному селі творилась „Січ”.

Т-ва засновувано як за статутом д-ра Трильовського, так і за статутом „Сокола-Батька”, залежно від бажання громади. Фактично ж між ними не було майже жодної різниці. Товариство відрізнялось барвою січових „лент” — (які перевішували через праве плече на лівий бік з відповідними на них написами прим: Січ в Слободі Золотій). Січовики за статутом „Сокола” носили синьо-жовті, а інші жовті ленти. На Бережанщині політичних розходжень між січовиками не було. У товариствах панувала дисципліна. У 1910 р. в Бережанах засновано „Повітову Січову Управу” правильник для неї опрацював д-р А. Чайковський. На збори з’явилися управи січових товариств з усього повіту. Після прочитання правильника і доповіді про значення січової організації — збори прийняли правильник і вибрали першу повітову Управу. Повітовим кошовим обрано д-ра А. Чайковського відомого письменника і громадського діяча на Бережанщині. Обов’язки повітових писарів взяли на себе студ. Степан Глібовицький і Омелян Пацлавський. У низових товариствах вибирали кошовими кол. військовиків, що відслужили приписаний час при австр. війську. Були на Бережанщині кошовими і священики: в селі Курянах парох о. Мечислав Кордуба, в Шибалині — о. Микола Садовський, у Вільхівці — о. Пилип Свергун. Також був устійнений однострій для січовиків: вишивана біла сорочка, білі штани, темно-бронзові гуньки з повстяного сукна, чоботи, смушева шапка з малиновим верхом, для січовичок: вишивані білі сорочки, темні спіднички, запаска, на голові хустина зав’язана як у молодиць. На правому боці, перевішували через праве плече на лівий бік ленту з написами. Старшину обирали як за давньої козащини, — більшістю голосів. Місячна членська вкладка сягала 20 сотиків. Дівчата мали свій відділ зі своєю старшиною.

Життя у січах в літній порі полягало у вивченні військового вряду, у вправах із пожежним приладдям, що відбувались звичайно, на громадських майданах. Січовики гартувались, вправляючи топірцями, будували вежі, маршували; було обов’язкове навчання історії України, географії, читання історичних повістей і т. п. Січовий рух захоплював усю сільську молодь. Було соромом, коли котрогось не прийняли в члени т-ва, або за провину виключили з членства. Кожної неділі і в свята, як тільки сприяла погода, молодь збиралась на майдані на вправи. Січова трубка радісно скликала січовиків, а в часі стихійного лиха чи пожежі — вона грала на тривогу, на сполох, закликаючи січовиків поспішати з допомогою-рятунком.

Повітова Січова Управа переводила в Бережанах триденні проти-пожежні курси, які відбувались на міській пожежній станиці. Інструктором був начальник тієї станиці Карло Бартель. Після покінчення курсу, відбулися іспити, на які приходили і представники старостава. Не один із січовиків вибився тоді знанням і справністю. Влада бачила справжнє зацікавлення молоді і старших протипожежною справою, тому доручила начальникам громад передавати протипожежне

приладдя під нагляд січовиків, що підіймало значення і престиж товариства. Знялась пожежа... заки наспіла поміч з міста чи сусіднього села – свої січовики вже впорались з вогнем! У товаристві панувала взаємоповага, а супроти проводу – послух.

У тому періоді село дійсно відроджувалось: гомоніли людські голоси в домівці читальні, у „Січі”, в домівці гуртка „Сільського Господаря”. Мало не що вечора, бодай на хвилинку, щось тягнуло забігти до читальні, може якась є новина, – свіжий часопис?... Неділі та свята – то був час на засідання управ, та членів, на лекції делегатів з повітової централі. У селі ще животіла корчма, але до неї, щодалі менше людей заглядало... Корчмар сидів при вікні, поглядав на громадський майдан, на нове покоління, нових людей та думав ... може, й про минулі літа – добрі для нього часи, коли корчмарювалось на все село – „на всі свити.” А тепер який-то старий дідуган – часом заблукає, і дивлячись на те, що діється в селі, хіба покиває головою, зідхне: „Гей-гей диви Мошку, який світ настав... І коли ж ти звідси вибираєшся? га?...” Та й піде собі геть...

Січовики організували духові оркестри. На весні 1911 р. приїхав з-за Збруча до Бережан капельник І. Едельман. Був добрий організатор і здібний музикант. Він взявся вчити січовиків. Завдяки його ініціативі, протягом одного року організовані духові оркестри в Лісниках, Гиновичах, Саранчуках, Козові, Слободі Золотій, та Нараєві-місті. Оплату за навчання вносили самі січовики. Восени 1911 р., відбувся перший повітовий січовий здиґ у Бережанах, при співучасті січових товариств та сокільських гнізд із сусідніх повітів, Рогатинщини, Підгаєччини, Перемишлянщини, з дальшої Ходорівщини і Тернопільщини.

Військовим порядком, вісімками маршували вулицями м. Бережан приблизно 10 тисяч січовиків та соколів, під звуки січових оркестр Бережанщини і січової оркестри з Пукова пов. Рогатин. Похід очолювали повітовий кошовий Бережанщини д-р Андрій Чайковський і повітовий кошовий С. Свирида з Пукова від Рогатинщини. До вправ стали тоді дві великі групи січовиків та одна група січовичок. Показували вправи топірцями, лентами та вінцями. Вправи відбулись під проводом голови тернопільського „Сокола”, проф. Дигдалевича. Між гістьми були послі: д-р Кость Левицький, д-р Кирило Трильовський, Тимотей Старух, його брат теж посол Антін Старух та д-р Ісидор Голубович. Цей здиґ своїм ладом і організованістю справив помітне враження на все населення міста і всього повіту. Це був неначебно іспит зрілості національної свідомості, і організованості повіту.

Влітку та восени по селах відбувалися народні святкування, фестини, забави, але вже з безалькогольним буфетом. Січовики і січовички під супровід своїх оркестр вправляли, будували вежі, маршували на всі лади із всякими зворотами, виконували гагілки тощо. Оркестра пригравала спочатку до вправ, а потім і до танцю. Все живе в селі бігло на площу. В дома залишилися хіба бабусі з маленькими онуками,

та й тих тягло подивитись, як то тепер молодь забавляється. Вхід на площу фестину був прикрашений святковою брамою, на якій повівали українські національні прапори. Приїздили гості із сусідніх громад, а з повітового осередку – представники та гості. Вечоріло, але народ все ще не покидав майдану, ніби чогось чекав! І справді, всі чекали несподіванки, яку звичайно робив січовикам полковий лікар 55 австр. полку піхоти д-р Осип Ковшевич знаний український патріот. Він з допомогою своїх вояків та студентів, підготував до фестину „фаєрверки”, себто штучні вогні. Ось саме на них чекало село і всі гості. Смерклось зовсім. – аж ось серед звуків музики – веселі, барвисті вогні стріляли у небо, якими захоплювались усі присутні – а потім маршовим кроком з музикою на чолі, розходилось братство додому. Увесь місяць темою розмов був фестин. Хвалили, критикували ... але всім було там добре і приємно, усі відчували згуртованість і силу спільноти.

Товариство „Секція Студентського Союзу”

На студентському вічі у Львові 1899 р. вперше висунено справу створення українського університету у Львові. Це викликало сильну реакцію серед „польонії”, зокрема з боку польського студентства і професорів-поляків. Почались демонстрації, нелегальні віча, аж до біжок. Боротьба за свій український університет активізувала нашу молодь. У 1901 р. була сецесія-добровільне виступлення українців з Львівського університету, (перенеслись до інших в Австрії). З нагоди сецесії „Молода Україна” помістила для студентства ряд привітальних телеграм з усього краю. З Бережан писали (цитуюмо): „Шлях, застелений жертвами, веде до тим певнішої побіди. Слава потерпівшим товаришам. Сміло вперед, гайдамацьке плем'я! Підпис: бережанська українська гімназійна молодь”. „Борітеся поборете! – Вам Бог помагає! За вас сила, за вас воля і правда святая!” Підпис: Галя і Оля Кордубівні. „Українській академічній молодіжці пересилаєм вирази признання за рішучу і енергічну боротьбу. Прирікаємо попірати ваші змагання за український університет, як постулят цілого українського народу! „Підпис: Бережанські Русини: Чайковський, Танячкевич, Лукіянович, Торосевич, Король, Шкирпан, Мох, Лонгин Глібовицький”. „Зближилась рішуча хвиля! Стійте стіною, а кощава відьма уступить!” Підпис: Українці-гімназисти. У Бережанах відбулося велике віче, в залі „Надії”. На віче прийшли усі русини м. Бережан, начальники канцелярій, урядовці, гімназійні вчителі. На тім вічі о. Михайло Соневицький передав на руки політичній владі заяву льяольности для трону, а потім гострий протест з приводу сецесії нашого студентства з Львівського університету та домагання створити окремий український університет у Львові. Та заява, у формі резолюції, була прийнята вічем однодушно! Особливо голосний виступ студентства мав місце в 1907 р., який закінчився процесом 116 студентів. Сутички не припинялись. На всестудентському

з'їзді у Львові, в 1909 р., було створено як легальний центр, що об'єднував усе українське студентство, „Український Студентський Союз”.

Боротьба за український університет досягла найвищого напруження влітку 1910 року, коли 1-го липня того року поляг від польської кулі в будинку університету студ. Адам Коцко. Опісля відбувся великий процес, відомий в історії як „Процес 101 студентів”. Він тривав 6 місяців в 1911 р. і закінчився загальним присудом. Ідеями боротьби за український університет у Львові пройнялось усе українське студентство.

Восени 1910 р. засновано в Бережанах „Секцію Студентського Союзу”. На Бережанщині було в той час 26 студентів – і вони всі стали дійсними членами секції. Метою секції була членська самопомога в студіях, в університетських оплатах, підшукування праці, доставка навчальних скриптів і підручників, участь у культурно-освітній праці для народу, активна співпраця в громадських установах і товариствах. Автор цих спогадів, був першим головою „Секції Студентського Союзу”.

Вже першого ж року секція мала власну бібліотеку, мала для своїх членів, правничі скрипти. Її льокаль містився на вул. Зеленій 2, де була читальня секції. Для читальні передплачувано „Діло”, „Українське Слово”, „Громадський Голос”, „Руслан”, „Літер.-Науковий Вісник”, „Раду” з Києва, „Мисль Неподлегла” Нємоевського з Варшави, „Арбайтер-Цайтунг”, „Кур'єр Львовскі”. Вечорами сходилися члени на гутірки. Студенти включилися в громадське життя, належали до керівних органів філії „Просвіти”, „Сільського Господаря”, т-ва „У П Т”, „Повітової Січової Управи” та інших. Кожен член мав приділений два села під його „опіку” – у них він мав спеціально дбати про підвищення культ-освітнього рівня, шляхом відчитів, оповідань з рідної історії, балачок на актуальні теми. Можна сказати, що студентство і в культ.-освітній роботі і в організації січових товариств виконало левину частку праці. При секції ведено книгу – реєстр усіх сіл та присілків і це була справжня „метрика” повіту. В ній вписувано всі потрібні відомості про кожне село, кількість населення, віровизнання, школи, парохії, діючі товариства, стан поголів'я худоби і дробу, загальна кількість ґрунту, окремо сіножаті, городи, ліски, пасовиська, заборговання села і т.п. Це був статистичний показник повіту. Кожний студент бодай раз в місяць, у неділю чи свято був зобов'язаний відвідати село з доповіддю в читальні, а потім скласти секції звіт про свою поїздку до цього села.

На потреби т-ва, члени платили місячні вкладки у висоті 20 сотиків. Секція крім звичайних членів, завела т.зв. „спомагаюче членство”, тобто допоміжне, до якого належали молоді вчителі гімназії та посол Тимотей Старух. Ті члени давали місячно по 1-ій короні, а посол 5 корон, що самі вирішили. Всіх таких членів було приблизно 15 осіб. Секція мала аматорський гурток, режисерами якого були: Франц Коківський, Богдан Чайковський, вкінці Микола Божиковський. Цей

гурток співпрацював з амат. гуртком при т-ві „Учительська Взаємна Поміч”.

Кожного року на початку серпня, секція приготувляла великі літні вечерниці, на які з'їжджалась інтелігенція усього повіту та суміжних місцевостей. Забавову залю „Надії” прикрашували зеленню та килимами. Також аранжери вечерниць постарались, щоб долівка залі була гладка, трохи ховзька, і можна було легко танцювати. Щоб це осягнути, купували два-три кружки парафіни, накривали мішками, на то садовився найтяжчий колега, а інші вхопивши за кінці мішка – „возили” цього „тяжкого” по залі, і за якийсь час – заля гладка і ховзька, а під мішком парафіни – не було. На галерії пригравала до танцю „циганська музика” з Улашковець (так було написано на запрошеннях...) – по правді грала Бережанська оркестра жидка Нутя Гутенпляна, якого загально любили, він же вигравав по приходствах на весіллях не одній доні; музиканти були відповідно „прибрані,” щоб гості не образились, але й грали вони не гірше циганів! „Так, як Нутьо грав коломийку, так ніхто не заграє” – говорили люди. Аранжери – Льоньо Лепкий і Ромко Ставничий – мали тоді „рух”! ... Бувало й так, що саме в той день заїздив з концертом хор „Бандуриста” із Львова, то була найкраща рекляма для вечерниць в Бережанах. Звичайно були прибутки з тих вечерниць, тому і секція мала змогу матеріяльно підтримувати членів у потребі. Одного хворого на грудну недугу, друга В.Г. вислали до санаторії в Закопанім на три місяці.

У домівці секції мала прибіжище „Молода Україна”, самоосвітній гурток гімназистів та семінаристок. Гурток „скитався” по різних станціях м.інш. якийсь час приміщувався у домах д-ра Зенона Кузелі, о. Петра Смика. (згодом пароха Жовчева, пов. Рогатин), у д-ра Андрія Чайковського, Цурковських, або д-ра Франца Коковського та інш.

Під час сходин „ Молодої Громади” хтось із членів секції завжди був у домівці, з огляду на можливі відвідини вчителів гімназії. За наказом дирекції гімназії, вчителі мусіли контролювати мешкання учнів та доглядати за їхньою поведінкою. Дехто з учителів вважав своїм обов'язком слідкувати за „таємним” гуртком. На дверях, при вході до домівки, була вівіска т-ва, а під нею додаток: „Вступ тільки для членів”. Всеж для обережности – був там черговий. „Молода Україна” мала свою бібліотеку (приблизно 2 тисячі томів) в домівці секції. В часі московської інвазії 1915 року, члени „М.У.” – гімназисти Гриць Лещук з Лапшина і Іван Бемко, щоб урятувати бібліотеку від конфіскації москалями, перевезли її до села Лапшина, міркуючи, що там буде безпечніше. Однак в боях 1916 р. село Лапшин згоріло дощенту, а з ним і бібліотека.

До секції належали: Михайло Західний, згодом громадський діяч, голова філії т-ва „Просвіта” адвокат і оборонець в Бережанах, Франц Коковський, письменник, громадський діяч, один з організаторів „Лемківського музею”, суддя і адвокат, загинув у тюрмі НКВД в Тер-

нополі 1940 р., Богдан Чайковський, громадський діяч, адвокат в Сокалі, загинув з рук НКВД у в'язниці Лонцкого у Львові 1941 р., Богдан Ставничий, колишній директор укр. гімназії в Яворові і Холмі, Володимир Сохоцький, загинув за 1-ої світ. війни, Омелян Пацлавський, Степан Глібовицький, Іван Хичій, гром. діяч і адвокат у Чорткові, відбув 10 років каторги в Сибірі, помер 1958 р., Роман Ставничий, адвокат у Коломиї, проф. філії „Музичного Інституту” у Коломиї і на еміграції, колишній диригент т-ва „Боян” і військовий суддя при III-му Корпусі УГА, помер у Боффало 1959 р., Михайло Ворона, Атанас Мидляк, проф. і кооператор, Корнило Лопатинський, загинув у 1-ій світ. війні, Петро Пришляк, Володимир Вачків, згодом суддя, помер на еміграції в Німеччині, Степан Горбачевський, загинув у 1-ій світ. війні, Теодор Анін, Микола Клецов, Остап Зелик, Володимир Герета, адвокат у Золочеві, Володимир Бемко, адвокат у Бережанах.

Спомагаючими членами були: проф. Володислав Біберович, д-р Василь Левицький, проф. Омелян Бачинський, Василь і Павло Чайковські, Едвард Тиховський і посол Тимотей Старух.

Відбувались також підготовні курси до гімназії, у селі Слободі Золотій їх провадив Роман Ставничий, а в селі Кривім - студ. Михайло Західний. Першого липня 1910 р. багато членів секції брали участь в студентському вічі у Львівському університеті, а потім і в бійці з польськими студентами. За те були заарештовані студ. Богдан Ставничий, Роман Ставничий, Іван Хичій і Володимир Бемко.

Політичних розходжень між членами секції не було, за винятком мабуть трьох членів, котрі зараховували себе до соціал - демократичної партії. По першій світовій війні довоснні студентські організації, як „Академічна Громада”, „Український Студ. Союз”, зліквідувала польська окупаційна влада. Розпочалась нова доба в боротьбі за український університет.

Інші Товариства

Перед I-ою світ. війною в Бережанах існували протиалькогольне т-во „Відродження” і товариство касинового типу „Українська Бесіда”. Спочатку обидва були під одним дахом, у домі „Надії”. Але по якомусь часі обом стало затісно, тому „Українська Бесіда” підшукала для себе інше приміщення на ринку. Це було т-во як тоді казали „старших панів”, тобто урядовців, проф. гімназії, правників, інженерів і подібних, які по праці любили прийти вечором чи на „партійку” віста, преферанса чи прочитати українські часописи. Студенти серед старших, почували себе вповні свobodно.

Засновником протиалькогольного т-ва „Відродження” і його головою був д-р Андрій Чайковський, прихильник тверезости. Там читали доповідь про шкідливість алькоголю для людського організму: товариство мало певну кількість членів, були і прихильники, але... „встоя-

тись не було сили”!

Чайні вечорі в „Бесіді”, різдвяні або великодні свята, балі та вечерниці з „веселими” буфетами були непримирними ворогами товариства „Відродження”. Коли весною 1914 року д-р Андрій Чайковський переїхав жити до Самбора, то т-во „Відродження” і собі „переїхало” до історії - самозліквідувалось...

Треба ще згадати про товариство для популяризації наукових викладів ім. „Петра Могили”, засноване в 1907 р. В зимових місяцях у неділі та свята, в по полудневих годинах у великій залі „Надії” воно давало цикл популярних викладів власними і запрошеними силами зі Львова, з історії, літератури, політичної економії, гігієни і т.п. для селян, міщан і гімназійної молоді. Викладачами були: д-р Степан Томашівський, проф. Ісидор Єлюк, проф. Михайло і Антін Крушельницькі, о. Юліян Дзерович, д-р Осип Ковшевич, д-р Андрій Чайковський, проф. Гр. Бобяк та інші. На виклади приходила гімназійна молодь, чимало міщан, але кількість слухачів була залежна від теми доповіді і самого доповідача. Найбільшу аудиторію збирав д-р Андрій Чайковський своїми оповіданнями чи викладами з історії України та козацьких воєн. Зацікавлював також своїми доповідями на господарчі теми професор Григорій Бобяк, а головню на тему великого визиску нашого народу чужими купцями - торгівцями і цифрами виказував ті великі втрати для неорганізованого збуту сільсько-господарних продуктів. По війні це т-во вже не відновлено. Ще було одно товариство, про яке таки треба згадати, бо в один час було потрібне і активне.

Робітниче Товариство „Праця”

У нашому місті не було ні фабрик, ні значних промислових підприємств, лише дві цегельні на Містечку і третя, графа Потоцького в Раю; крім того в повіті у кожному селі був фільварок, а при ньому гуральня. От і вся промисловість! А коли не було промисловости, то здавалося б, не повинно бути і робітничого питання. Проте, воно було: 1908 року постало робітниче товариство „Праця”, в якому об’єднались дроворуби. Трійка дроворубів (тоді казали рубачі дров) творили „партію” — групу, мали свою пилку, та дві сокири, наймалися в приватних домах пиляти і рубати букове, грабове та інше дерево на поліна. Вони напилювали дрова місцевим урядам, школам, лічниці, мешканцям. Стоси дров можна було закуповувати в управі добрами Потоцьких в Раю, а рубачі від стоса одержували 2 корони і 40 сотиків. На „зроблення” стоса, три робітники - рубачі потребували 4 - 5 годин праці. Це не був великий заробіток, але все таки був. У Бережанах тих „трійок” нараховувалось 40 - 50. При суді в Бережанах була в’язниця, в якій постійно відбували кару сотня засуджених за незначні провини, на кілька чи кільканадцять тижнів арешту. Щоб вони даром хліба не їли, управа в’язниці посилювала арештантів, під доглядом дозорців, на роботи в місто. Арештанти упорядковували ринок, замітали сміття після ярмарків що

п'ятниці або великих річних торгів і ручними візками вивозили сміття на призначене місце. Вони також пиляли дрова для опалення кімнат у суді, старостві, в школах і в приватних домах, копали в городах грядки тощо. Оплата за працю в'язнів була мінімальна; за спиляння сяга дров - одна корона. Так і счинилась велика конкуренція для рубачів. Спочатку вони вносили прохання до президії суду, до магістрату міста, староства, домагаючись, щоб в'язням заборонили працю в місті. Але ті заходи не мали успіху.

Це дало почин до заснування статутного товариства рубачів. Організаторами його були студенти Богдан Чайковський, мабуть Степан Чарнецький, Маср, Погорілес та майстер - повозник, — Баранюк. Політична влада затвердила статут, відбулися збори, вибрано управу т-ва, підшукали льокаль. Першими членами т-ва „Праця” були самі рубачі, згодом долучились до них мулярські, пекарські та шевські челядники і домашня прислуга. Товариство нібито мало соціалістичне забарвлення (бодай цього бажали аранжери), але члени не мали зеленого поняття про соціалізм; у товаристві панував український дух. Кімнату прикрашували портрети Шевченка, Франка, Драгоманова: відчити, якщо їх виголошували доповідачі - українці, провадились українською мовою, відбувались там скромні концерти на пошану Шевченка, організовано бібліотеку. Місячна членська вкладка сягала 25 сотиків. Рубачі мали власну самопомогу на випадок безробіття чи недуги. Хто хотів користуватись самопомогою, той був зобов'язаний вплачувати в касу т-ва тижнево по одній короні. Такий член мав безплатну лікарську допомогу - лікування, а в часі недуги чи безробіття, він діставав по одній короні денно, як допомогу.

Управа товариства вжила поважних заходів у напрямі заборони арештантам пиляти дрова по приватних домах, і це увінчалось успіхом; дирекція в'язниці більше не винаймала арештантів на ту працю в приватних домах, отож дроворуби позбулись конкурентів.

Щоб зміцнити фінанси т-ва, управа приготувляла що другу суботу в залі „Надії” народні забави з танцями, на яких почала ступнево пропагувати соціалістичні кличі. Коли всі танцювали, біля півночі музика раптом переставала грати, хтось із провідників „тримав” десятхвилинне „слово”. Часто промовляв - Баранюк. Одного разу задоволений розвитком „справ” у товаристві, він із запалом сказав, вірніше договоривсь до такого: „А я товариші, вам кажу, що йде година, коли робітництво переможе і соціалізм дійде до абсурду!”. Весела публіка не розуміла слова „абсурд” і переконана, що то щось велике, - оплескувала промовця, інші ж плескали, вдоволені, що можна знову танцювати.... Від осени 1910 р. забави були без алкоголю, бо так наказала старшина т-ва, а робітники не протестували, але радили собі, як могли, бо чи ж може бути забава без горілки?

У буфеті алкоголю не продавали, тільки чай, лімонаду, содову воду. Та проте біля півночі - гості похитувались на ногах, та були під

„гумором”. Хто не мав сили бавитися без горілки, той потайки, щоб товариш - голова не „виділи”, мав у кишені - плескату плящину, і від часу до часу її витягав...

Треба ствердити, що й це товариство досягнуло свою мету: члени жили дружньо, взаємно себе підтримували, один одному помагали, і не один із них відступив потребуючому товаришеві сокиру чи пилку. По війні це товариство не відновило своєї діяльності.